

כ"ז בניסן כיום הזכרון לשואה / הרב שלמה ברין [ישיבת הר עציון]

א. ביום כ"ז בניסן מקיימת המדינה באופן ממלכתי את יום הזכרון לשואה ולגבורה. לשומרי התורה הנאמנים ישנן סיבות טובות להסתייג, ואולי אף להמנע, מלציין את זכרון השואה ביום זה.

ראשית, משום שחודש ניסן, שבמרכזו חג המצות וגאולת ישראל מעבדות לחרות, חודש שבאחד בו הוקם המשכן ושנים עשר יום נערכה חנוכתו בהקרבת קרבנות הנשיאים, חודש ש"אין נופלים על פניהם בכל חודש ניסן... ואין מספידין בו ואין מתעניין בו", [טושו"ע או"ח תכט על פי מסכת סופרים בפרק בתרא]. הוא החודש הפחות מתאים לקבוע בו יום לבכי וקינה על חורבן יהדות אירופה.

זאת ועוד, קביעת יום הזכרון לשואה ולגבורה בכ"ז בניסן נעוצה במרד גטו וורשה שפרץ בערב פסח תש"ג, 19/4/43 [אע"פ שהמרד פרץ בי"ד בניסן, נקבע יום כ"ז בניסן, כדי להרחיק את יום הזכרון והאבל הלאומי מחג הפסח, וכדי לסמוך את יום השואה והגבורה ליום העצמאות שחל כשבוע לאחר מכן בתחילת חודש אייר] קשירת זכרון-השואה דווקא עם גבורת לוחמי המרד מאפיינת אמנם את האתוס הציוני בראשית שנות המדינה אך בעייתית למדי. עם כל ההערכה לגבורת המורדים, הרוב הגדול של הקדושים הי"ד לא הפעילו את כח הזרוע בטרם עלו המוקד, והנפת נס המרד איננה משקפת אל נכון את אופן השמדתם של יהודי אירופה שנשחטו ברובם כצאן לטבח. גבורת הרוח וקידוש השם (של כל אותם שלא נלחמו) לא תפסו בשעתם את מקומם הראוי, ועמדתם ודרישתם של מנהיגי היהדות הדתית דאז לקבוע את יום השואה בתאריך אחר – נדחתה.

ב. יום הקדיש הכללי והתנגדות לקביעת יום הזכרון השואה.

הרבנות הראשית לישראל בימי תפארתה, בראשותם של הרב הרצוג והרב עוזיאל זצ"ל קבעה עוד בשנת תש"ט (1949) את **יום עשרה בטבת** כיום הזכרון לשואה וכיום הקדיש הכללי. כאמור, החלטת המדינה על יום השואה בכ"ז בניסן התעלמה במופגן ובמכוון מהחלטת הרבנות הראשית שקדמה לה. קביעתו של יום נוסף, 'מתחרה', המועצם ממלכתית, ציבורית ותקשורתית החלישה ומזערה את תוקפו של יום הקדיש הכללי והדירה אותו, למעשה, מתודעת הצבור הרחב. אם נבחן את המציאות ללא כחל ושרק, נגיע למסקנה כי רק בחוגים קהילתיים מסוימים של הציונות-הדתית תופס יום הקדיש הכללי מקום כלשהו. ביהדות החילונית, ביהדות המסורתית על גווניה ואף ביהדות החרדית, אין כמעט ביטוי לזכרון השואה בעשרה בטבת.

ג. דעת גדולי ישראל בעניין.

רוב מכריע של גדולי התורה וחכמי הדור התנגדו נחרצות לקביעת יום זכרון ותענית לשואה ותקצרו מסגרת זו מלדון בשורשים העמוקים של התנגדות זו. [על כך כתבתי בעבר 'בעלון בוגרים' תשסב גיליון טז וכן בגליון 'שבת' במקור ראשון. דברים מרתקים ומקיפים על תופעת זכרון השואה בחברה הדתית והחרדית כתב **אריה אדרעי** במאמר: "כיצד זוכרים? זכרון השואה בחברה הדתית והחרדית" בתוך: א. שגיא וי.צ. שטרן (עורכים) תרבות דמוקרטית כרך 11 תשס"ח עמ' 50-7 ובמיוחד בפרק א' 'היעדרו של יום זכרון בחברה החרדית' עמ' 21-8 חלק מהידיעות וממראה המקומות שאני מציין כאן מתבסס על מאמרו]

1. היה מי שהציע **לחזון איש** לקבוע ימי תענית ואבלות על חורבן יהדות אירופה ועל כך השיב החזון איש – "ההצעה להיכנס ולקבוע ולעשות, לגזור ולקיים, היא כהקלת ראש ח"ו ביסוד ההלכה, וראוי להסירה מעל הפרק בטרם הועלתה" [אגרות חזו"א א צז. ראה שם את נימוקיו ואת חריפות התנגדותו]

2. גם **הר"מ פיינשטיין** בעל 'איגרות משה' התנגד לקביעת יום הזכרון השואה מטעם אחר – "דאין לקבוע עוד יום לתענית ולבכי, שלכן צריך להזכירם בקינות דאומרים בתשעה באב על חורבן המקדש. ומאותו טעם עצמו אין לקבוע יום אחד מיוחד גם לגזירות שהיו בזמננו, והוא בכלל כל

הגזירות שהיו במשך כל הגלות הארוך הזה [אגרות משה יו"ד ח"ד סי' נז יא. נימוקו של בעל 'אגרות משה' שונה לחלוטין מטיעונו של החזו"א. הוא מתבסס על כך שיש לראות את השואה כתוצאה עקרונית מחורבן הבית, ואין להוסיף יום נוסף על פני יום צום תשעה באב]

3. האדמו"ר מסלונים בעל 'נתיבות שלום' התאונן –

"הנה מה מאוד ידאב הלב כי גם אחרי החורבן הגדול לא התקינו להם זכר לימים הבאים במספד ונהי, כדרך שהתקינו גדולי ישראל אחרי גזרות ת"ח ת"ט... במה נשתנו, אפוא, גזרות השואה מכל גזרה, והלא בלי ספק היה ראוי לתקן גם אחריהן יום תענית וקינות" תשובתו של האדמו"ר מסלונים מקורית. לדבריו, אין הרגשות האנושיים יכולים לבטא את מלוא ההיקף ואת עומק הכאב ולכן עדיף להתעטף בשתיקה כביטוי הולם יותר ומדויק יותר למתחולל בלבו של אדם לנוכח גודל החורבן בבחינת: "וידום אהרן".

4. גם גדולי תורה אחרים כמו **הרב מבריסק והאדמו"ר מקלויזנבורג**, שנשיהם וילדיהם נספו בשואה [הגרי"ז סולובייצ'יק שָׁכַל את אשתו וארבעה מילדיו, האדמו"ר מקלויזנבורג שכל את אשתו ואחד עשר ילדיו] הביעו התנגדות ברורה לציין זכרון לשואה בדפוסי תענית, תפילות ואפילו קינות. גם **האדמו"ר האחרון מחב"ד והרי"ד סולובייצ'יק** התנגדו לכך. בשל התנגדותם של גדולי הדור וחכמיו תהא אשר תהא סיבתם, נמנע רובו הגדול של הצבור ה'חרדי' לגווניו, מלנהוג בעשרה בטבת או ביום אחר מנהגי זכרון לשואה. גם קינות על השואה שחיברו אדמורי"ם, רבנים וגדולי תורה אינן נאמרות בבתי הכנסת של הצבור החרדי בתשעה באב.

ד. עמדתה של הרבנות הראשית

נראה לי כי טיעונו התקיפים של החזון איש כמו גם עמדתם העקרונית של בעל 'אגרות משה' ושל גדולי תורה נוספים, השפיעו במידה רבה על הרב הרצוג והרב עוזיאל, והן ניכרות בעליל בהחלטה המינורית על תקנת יום הזכרון לשואה. בראש ובראשונה, מושתתת תקנת הרבנות הראשית על צום העשירי שכבר קבוע ועומד מתקנת נביאים על אירועי חורבן הבית הראשון. זאת ועוד, מעבר לאמירת קדיש, לימוד משניות, תפילות אזכרה והדלקת נר נשמה אין בהחלטת הרבנות הראשית תוספת או שינוי שיכולים להעיד על שינוי משמעותי באופיו של יום תענית עשרה בטבת המקובל מדורי דורות. הלכה למעשה, משקפת החלטת הרבנות הראשית קירבה רבה לעמדתם המסתייגת והמכריעה של חכמי הדור שהתנגדו בתוקף לתיקון יום-אבל מיוחד לזכר קדושי השואה.

יש הטוענים כי החלטת הרבנות הראשית בדבר קביעת יום זכרון לשואה ביום תענית הקיים מדורי דורות והקשור לחורבן הבית, נבעה מתוך תפיסה עקרונית הרואה את השואה כחלק מרצף ההיסטוריה היהודית. **אולם**, דומני כי גם אם נכונה טענה זו, יותר ממה שיש בהחלטת הרבנות הראשית הוא מה שאין בה. מעניין הדבר כי עוד בחודשי המלחמה האחרונים, בחורף תש"ה, (1,945) מצדד הריא"ה הרצוג באפשרות לקבוע יום תענית לדורות לזכרון השואה. הוא מסתייע מ"מעשה רב, כי בסיון, שגזרו וועד ארבע ארצות להתענות בו... בהסכמת רבנו הש"ך".

לאחר שהוא מצטט את דברי הרמב"ם המפורסמים בהלכות תעניות על יום תענית כיום שנועד לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה - כותב הרב הרצוג – וכלום בא חורבן כזה על ישראל מיום שנחרב בית המקדש, מהרה יבנה, וצריך להתעורר בתשובה על החורבן הנורא והאיום שבא עלינו בעוונותינו..." את תשובתו מסיים הרב הרצוג בשורות הבאות - "ואולם העירני אחד נגדי, וזה הוא - שעדיין לא נגמרה המלחמה ומי יודע, אפשר שמה שעבר עלינו הוא חבלי משיח, ועל כן יש לנו לדחות את ההחלטה עד לאחרי המלחמה"

נימוק זה יש בו בנותן טעם וראוי לתשומת לב. כאן מתעוררת תמיהה מה נשתנה בין דברים אלה שנכתבו **עוד בטרם** נודעו כל נוראות מימדי השואה בחורף תש"ה (1945), לבין החלטת הרבנות הראשית בתש"ט (1949) שלא לקבוע יום תענית מיוחד לזכרון השואה?

אפשר להסביר הסברים שונים אך נדמה לי כי הד קולו הנחרץ והתקיף של החזון איש ודעימיה הוא שמנע מהרב הרצוג והרב עוזיאל להחליט ולתקן תקנה חדשה.

ה. שני ימי שואה?

במרוצת השנים, בעזרת הטקסים הממלכתיים ובהשפעתם של כלי התקשורת, הולך יום השואה הממלכתי בכ"ז בניסן, ותופס מקום מרכזי בהנחלת השואה בעולם היהודי בארץ ובעולם. **הוואקום** [החלל הריק] שהותירה היהדות הדתית הממוסדת בדפוסי זכרון ברורים וממשיים ביחס ליום זכרון לשואה, מתמלא ע"י יום השואה הממלכתי 'החילוני' שהופך להיות בעל משמעות רבה בקרב חוגים דתיים הולכים ומתרחבים.

למרות ההסתייגויות המוצדקות מציון יום השואה בכ"ז בניסן שתוארו לעיל, דומני שאין כמעט בית-ספר ממ"ד או קהילה ציונית דתית שלא משתתפת באופן פעיל בזכרון השואה ביום זה. כשם שהבינה הרבנות הראשית דאז, אפשר וצריך להבין את הצבור הדתי שרוצה להיות חלק ממיליוני יהודים בארץ ובעולם המציינים בתחושה עמוקה של שותפות גורל את השואה הנוראה ביום זה. באינטואיציה אחראית מִבין חלק גדול והולך בצבור הדתי שלא ניתן להפוך את יום כ"ז בניסן לסלע מחלוקת והתבדלות בין דתיים וחילוניים. מצאנו בדברי חז"ל שחכמים השלימו, בדיעבד, עם מנהג שפשט בעם אף שרוחם לא הייתה נוחה הימנו "ולא מיחו בידם חכמים". שמא אף כאן, כשנוהגים העם לציין את זכרון השואה בכ"ז ניסן לא יימחו חכמים בידם.

כך התגלגלו הדברים. כתוצאה מהזדהות עם אירועי יום הזכרון הממלכתי לשואה מחד, ועם המחויבות להחלטת הרבנות הראשית ליום הקדיש הכללי בעשרה בטבת מאידך, מתקיימים בידינו למעשה **שני ימי זכרון לשואה**. בשורות הבאות אבקש לבטא מבוכה אישית לנוכח כפילות זו –

עצם כפילות יום הזכרון לשואה מעוררת תחושה מלאכותית, **כאילו יש זכרון אזרחי ממלכתי ויש זכרון דתי שאינם יכולים לדור בכפיפה אחת**. ואומנם, אילו יום הקדיש הכללי היה נחלת הרבים החרשתי, אולם תחושת המבוכה גוברת כשאני רואה שיום הקדיש הכללי בעשרה בטבת הוא נחלתם של יחידים, רבבה או שתיים לכל היותר. החרדים אינם מקבלים אותו, הציבור הכללי החילוני אינו מקבל אותו והמסורתיים ברובם מתעלמים ממנו. אני מוכן להסתכן בהערכה כי אפילו חלקים רחבים בצבור הדתי לאומי אינם נוהגים בעשרה בטבת מנהגי זכרון כלשהם. מלבד ניצולי שואה אומרי קדיש שהולכים ומתמעטים, רק בתי ספר לסוגיהם ובתי כנסת קהילתיים מובהקים מקיימים פחות או יותר את הוראות הרבנות הראשית לתוקפו של יום. בכך, מתעצב למעשה יום שואה מִיגָרָי ואירועי עשרה בטבת לזכרון השואה שהמוני בית ישראל נעדרים מהם הפכו למעין מזדורת שבת. בהזכרות סקטוריאלית כשלעצמה אין כל פגם, אולם במה שנוגע לזכרון השואה יש בה משהו צורם עד מאוד. אין לך דבר שמבטא את אחדות הגורל היהודי ההיסטורי כמו השואה, ואין לך דבר שמבטא אנטיזתה לשואה כמו הנצחתה הסקטוריאלית בידי חוג מסויים, ביום מסויים שלא מקובל בציבור הרחב.

"כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה והאמת והשלום אהבו"